

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.18>

Дубіна О. М.,

здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анотація. У статті наголошується на актуальності проблематики дотримання прав неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Акцентовано на тому що, акти, які визначали єдиний підхід до неповнолітніх незалежно від їх статусу у провадженні у справах про адміністративні правопорушення втратили чинність. Узагальнюючи різні підходи встановлено, що адміністративною відповідальністю неповнолітніх є врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, що мають місце під час застосування в певному порядку та у відповідний спосіб суддями районних, районних у містах, міських або міськрайонних судів заходів впливу до осіб віком від 16 до 18 років у разі вчинення ними адміністративних правопорушень та які тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки переважно виховного характеру. Наведено особливі ознаки адміністративної відповідальності неповнолітніх.

Підкреслено, що під час притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності потрібно брати до уваги його вікові особливості, а характер учиненого адміністративного проступку має бути співмірним із заходами впливу. Більше того, необхідно враховувати юридичні гарантії захисту прав і законних інтересів неповнолітніх з метою недопущення їх порушення.

Розглянуто гарантії захисту прав неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення у межах Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів. Зроблений висновок, що прослідковується тенденція до індивідуалізації відповідальності неповнолітніх, яка розглядається як один із принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення. Встановлено, що законодавець не виділяє окремої процедури або порядку для притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності; у жодному акті, у тому числі Кодексі України про адміністративні правопорушення, не прописані права, які мають неповнолітні під час провадження у справах про адміністративне правопорушення; обов'язок захищати права неповнолітнього покладаються на органи виконавчої влади, суди, поліцію та інших суб'єктів, що здійснюють політику у згаданій сфері.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, неповнолітня особа, суд, права дитини.

Dubina O. M. Peculiarities of the protection of the rights of minors in proceedings in cases of administrative offenses

Abstract. The article emphasizes the relevance of the issue of compliance with the rights of minors in the proceedings in cases of administrative offenses. Emphasis is placed on the fact that the acts that defined a uniform approach to minors regardless of their status in the proceedings in cases of administrative offenses have lost their validity. Summarizing different approaches, it was established that the administrative responsibility of minors is the social relations regulated by the norms of administrative law, which take place during the application in a certain order and in an appropriate manner by the judges of district, district in cities, city or city-district courts of measures of influence to persons aged 16 to 18 years in case they commit administrative offenses and which entail for these persons onerous consequences of mainly educational nature. Special features of the administrative responsibility of minors are given.

It is emphasized that when bringing a minor to administrative responsibility, his age characteristics should be taken into account, and the nature of the committed administrative offense should be commensurate with the measures of influence. Moreover, it is necessary to take into account legal guarantees of protection of the rights and legitimate interests of minors in order to prevent their violation.

The guarantees of the protection of the rights of minors in the proceedings in cases of administrative offenses within the Code of Ukraine on administrative offenses and other laws were considered. It was concluded that there is a trend towards the individualization of the responsibility of minors, which is considered as one of the principles of proceedings in cases of administrative offenses. It is established that the legislator does not single

out a separate procedure or procedure for bringing a minor to administrative responsibility; no act, including the Code of Ukraine on Administrative Offenses, prescribes the rights that minors have during administrative offense proceedings; the duty to protect the rights of minors rests with executive authorities, courts, the police and other subjects implementing policy in the mentioned sphere.

Key words: *administrative offense, administrative responsibility, minor, law, child rights.*

Постановка проблеми. Свідченням наміру нашої держави забезпечувати захист прав дитини є, серед іншого, постійна робота заінтересованих органів влади з підготовки пропозицій про приєднання України до міжнародних договорів. Крім того, Україна бере активну участь у розробці нових міжнародних інструментів у сфері захисту прав дітей. Високий рівень злочинності серед неповнолітніх, кризові явища у соціальній та економічній сферах в Україні викликають необхідність посилити соціальний захист дітей, визначити пріоритетні напрями у цій важливій роботі, одним з яких є увага до дітей при виникненні у них конфлікту із законом. Вагомим кроком на шляху до удосконалення правового регулювання у сфері правосуддя, дружнього до дитини, стало створення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, яка й розпочала розробку законопроекту «Про юстицію, дружню до дитини», Концепцію створення та розвитку системи ювенальної юстиції. Згодом, розробку і прийняття Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021, Плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023. В той же час, помічаємо, що перелічені документи втратили чинність, а законодавець не передбачив і не втілив зобов'язання, які взяла на себе Україна у наступних. З огляду на це, та враховуючи, що існує теоретична розробка засад захисту прав і законних інтересів неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, чітко визначення її змісту дана проблематика набуває актуальності для національної адміністративної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з особливими правами неповнолітніх, досліджувалася фахівцями в галузі юриспруденції, серед яких, зокрема: О. Алексєєва, Ю. Ковальчук, Р. Кимлик, Б. Ортинська, Ф. Рагімов, М. Сте-

фанчук, З. Урбанський, О. Чернецький та ін. Проте, враховуючи широкомаштабність проблематики та новітні тенденції її правового регулювання, залишаються ряд недосліджених теоретичних проблем, що можуть належним чином знайти відображення на практиці.

Мета статті розкривається у аналізі захисту прав неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх, як суб'єктів адміністративної відповідальності, має певні особливості, які повинні бути відображені в законі. Дослідження особливостей адміністративної відповідальності неповнолітніх, певною мірою, пов'язане й з удосконаленням адміністративного законодавства України в цілому. З одного боку законодавство має бути гуманним щодо неповнолітніх правопорушників, враховуючи особливості психіки неповнолітнього і його соціальний статус, але з іншого – невпинне зростання правопорушень серед неповнолітніх є причиною застосування більш ефективних засобів боротьби з ними. Ф. Рагімов під адміністративною відповідальністю неповнолітніх, розуміє специфічну діяльність суду щодо реагування на факт вчинення адміністративного правопорушення неповнолітнім з метою виправлення порушника та поновлення порушеного права [1, с. 312].

До особливих ознак адміністративної відповідальності неповнолітніх, О. Чернецький відносить: 1) те, що вона носить виховний та нематеріальний характер, так як до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років, як правило, застосовуються заходи впливу, які не є адміністративними стягненнями, зокрема це: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; застереження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колек-

тиву за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання; 2) за вчинення адміністративних правопорушень в окремих випадках неповнолітні віком від 16 до 18 років можуть нести адміністративну відповідальність на загальних підставах; 3) до неповнолітніх не застосовується адміністративний арешт, про що зазначено у ст.32 КпАП; 4) справи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів, які наділені правом притягнення до адміністративної відповідальності цієї категорії суб'єктів, отже, адміністративна відповідальність неповнолітніх носить лише судовий характер; 5) вчинення правопорушення неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує відповідальність; 6) коли під час вчинення адміністративного правопорушення шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, суддя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її; 7) інтереси особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, і потерпілого, які є неповнолітніми або особами, що через свої фізичні або психічні вади не можуть самі здійснювати свої права у справах про адміністративні правопорушення, мають право представляти їх законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники); 8) для встановлення стану загального розвитку неповнолітнього, рівня його розумової відсталості та з'ясування питання, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними, може бути проведена експертиза спеціалістами в галузі дитячої та юнацької психології або зазначені питання можуть бути поставлені на вирішення експерта-психіатра [2, с. 442-223].

Доповнюючи перелік ознак Б. Урбанський серед іншого відмічає відсутність достатнього життєвого досвіду, навичок правничої поведінки, неповне усвідомлення шкоди від заподіяного, уразливість до негативного впливу інших осіб, особливо старших за віком, що

часто стають організаторами або підбурювачами до вчинення правопорушень [3, с. 220].

На думку Н. Ортинської правовий статус – це ідеальний зразок, змодельований державою і закріплений в нормах права, відповідно до якого потім формується реальне правове положення особистості взагалі, в тому числі й неповнолітнього [8, с. 102]. Науковиця виокремлює наступні особливості правового статусу неповнолітніх: відсутність повної дієздатності; в контексті нормативного закріплення прав, неповнолітні мають ширші права, ніж повнолітні суб'єкти права; сфера суб'єктивних обов'язків неповнолітніх є вужчою, ніж у загальних суб'єктів права, оскільки держава, враховуючи їх недозрілість, відсутність повної соціалізації, досвіду та знань визначає досліджувану категорію осіб здатними нести відповідальність щодо вузьких категорій правопорушень, зазвичай важких та особливо важких злочинів і навіть тут встановлено особливості у видах покарання; зовнішня відокремленість як повноцінного суб'єкта правового життя і здатністю виробляти, виражати та виконувати персоніфіковану волю повною мірою не притаманні неповнолітнім через те, що вказану діяльність вони здійснюють не самостійно, а через повнолітнього суб'єкта або державу; наявність видових розбіжностей у відносинах, в котрі неповнолітні можуть вступати самостійно нарівні з дорослими суб'єктами права і особливі відносини, які не визнають неповнолітнього повноцінним суб'єктом права; враховуючи емоційну та розумову незрілість цей суб'єкт права потребує особливої уваги та турботи з боку держави і соціуму [8, с. 103].

Коментуючи ст.12 КУпАП адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку [5].

Таким чином особи від 16 до 18 років перебувають під особливим статусом. У КУпАП відсутнє визначення поняття «неповнолітня особа», але ст.13 КУпАП закріпила позицію законодавця, що до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП. У разі вчинення особами віком від

шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 89, 121-127, 130, ст. 139, частиною третьою ст. 154, частиною другою статті 156, статтями 173, 173-4, 174, 183-1, 185, 190-195 КУпАП, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені ст. 185) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24-1 КУпАП [5]. Розглянемо гарантії захисту прав неповнолітніх у провадженні про адміністративні правопорушення у межах КУпАП.

У ст. 268 КУпАП містяться загальні права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Зокрема вона має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову по справі. Справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. При розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першою статті 44, статтями 51, 146, 160, 172-4 – 172-9, 173, частиною третьою статті 178, статтями 185, 185-1, статтями 185-7, 187 КУпАП, присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою [5]. Причому законодавець не робить уточнень про права осіб від 16 до 18 років, відтак правовий статус неповнолітніх ґрунтується на загальних принципах права, конституційно-правовому статусі громадянина, а не на особливому статусі саме неповнолітнього.

Важливою гарантією захисту прав неповнолітніх у провадженні про адміністративні правопорушення є ст. 270 КУпАП. Інтереси особи, яка притягається до адміністративної

відповідальності, яка є неповнолітньою і не може сама здійснювати свої права у справах про адміністративні правопорушення, мають право представляти їх законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники). Законні представники та представники мають право знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; від імені особи, інтереси якої вони представляють, приносити скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу [5]. Наступною, та, що право складати протоколи про адміністративні правопорушення мають особи визначені у ст. 255 КУпАП а саме працівники національної поліції. І, нарешті справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років в межах ст. 221 КУпАП розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів [5].

Відповідно до Закону України «Про дитинство» дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. У ст. 3 Закону зазначається, що всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи. Держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правничої допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених Законом України «Про безоплатну правничу допомогу». Серед прав гарантованих дитині законодавець визначив: право на життя та охорону здоров'я, право на ім'я та громадянство, право на достатній життєвий рівень, право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації, право на захист від усіх форм насильства. У ст. 33 законодавець гарантує захист прав дитини на особисту свободу. Затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом. Про затримання дитини відповідні органи негайно повідомляють батьків

чи осіб, які їх замінюють, а також органи прокуратури. Забороняється утримання дитини в одному приміщенні з дорослими затриманими, арештованими чи засудженими особами. Порядок притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності, відбування ними покарання і застосування до них пробачії встановлюється законом. Не допускається застосування до дитини насильства, погроз, інших незаконних дій з метою примушення її дати показання як свідка або визнання своєї вини. Примусові заходи виховного характеру за вчинення дитиною кримінального правопорушення або в інших передбачених законом випадках застосовуються до неї лише судом [6]. Як бачимо закон робить акцент на притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності і не згадує адміністративну.

Звертаючись до положень Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» право на безоплатну вторинну правничу допомогу має така категорія фізичних осіб, як діти. Безоплатна вторинна правнича допомога дітям включає такі види правничих послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру [7].

У ст. 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служби у справах дітей мають право: представляти у разі необхідності інтереси дітей в судах, у їх відносинах з підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності. У ст. 5 визначено, що уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; розглядати у межах

своїєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; відвідувати правопорушників, що не досягли 18 років, за місцем їх проживання, навчання, роботи, проводити бесіди з ними, їх батьками (усиновителями) або опікунами (піклувальниками); отримувати від підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності відомості, необхідні у зв'язку з матеріалами про правопорушення, що перебувають у її провадженні; складати протоколи про адміністративні правопорушення дітей, а також їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, інформувати відповідні служби у справах дітей; доставляти в органи Національної поліції на строк до восьми годин дітей, які вчинили адміністративне правопорушення, але не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність, для встановлення особи, обставин вчинення правопорушення та передачі їх батькам чи особам, які їх замінюють, або у притулки для дітей служб у справах дітей; після встановлення особи дитини невідкладно сповіщати батьків або осіб, які їх замінюють, про адміністративне затримання дитини, а в разі вчинення кримінального правопорушення також інформувати органи прокуратури. У ст. 6 закону визначено, що суди розглядають справи щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення у віці від 16 до 18 років [8].

Висновки. Отже, проаналізувавши особливості захисту прав неповнолітніх можна зазначити наступне: науковцями, на теоретичному рівні, розкрито зміст правового становища неповнолітніх як суб'єктів адміністративної відповідальності, які характеризуються ознаками, що дозволяють виокремити їх в особливу соціальну групу; прослідковується тенденція до індивідуалізації відповідальності неповнолітніх, яка розглядається як один із принципів провадження у справах про адміністративні правопорушення, що ґрунту-

ється на врахуванні їхнього вікового розвитку, обумовленого особливостями психіки та соціального положення, та на встановленні конкретного складу проступку і особистої вини в діях неповнолітнього правопорушника, його індивідуальних якостей; законодавець не виділяє окремої процедури або порядку для притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності; у жодному акті, у тому числі КУпАП, не прописані права, які мають неповнолітні під час провадження у справах про адміністративне правопору-

шення; обов'язок захищати права неповнолітнього покладаються на органи виконавчої влади, суди, поліцію та інших суб'єктів, що здійснюють політику у згаданій сфері.

Подальші розвідки у даному напрямку вбачаються перспективними у розширенні переліку прав особи, яка притягується до адміністративної відповідальності та закріплення положень щодо обов'язкової участі захисника у справі про адміністративне правопорушення у разі притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Рагімов Фаїр Вагіф огли. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: нові перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2023. С. 311-314.
2. Чернецький О. Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх: теоретико-правові питання. *Форум права*. 2008. № 1. С. 439-444.
3. Урбанський Б. П. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх як спеціального суб'єкта. *Митна справа*. 2014. № 5(2.1). С. 219-225.
4. Ортинська Н. В. Особливості правового статусу неповнолітніх у сучасних умовах розвитку державності. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 100-104.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Відомості Верховної Ради Української РСР 1984, додаток до № 51, ст.1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 18.02.24)
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 18.02.24)
7. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 18.02.24)
8. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.02.24)